

Prečo Wittgenstein odmietal filozofické teórie

Dezider Kamhal

Centrum pre kognitívnu vedu, Fakulta matematiky, fyziky a informatiky UK,
Mlynská dolina, 842 48 Bratislava
kamhal@fmph.uniba.sk

Abstrakt

Dielo L. Wittgensteina – napriek významným odlišnostiam v rôznych obdobiach jeho filozofovania – spája idea filozofie ako činnosti, nie filozofie ako disciplíny, ponúkajúcej špecificky filozofické poznatky. Podľa neho filozofia nie je náuka, nie je empirickou ani apriórnu vedou. Svoje názory na filozofiu odvodzoval z logickej (neskôr pragmatickej) analýzy slov a viet jazyka, pričom v neskoršom období hralo rozhodujúcu úlohu pripomínanie bežného, a teda zrozumiteľného používania filozoficky problematických slov, fráz a viet v jazyku. Príspevok ponúka objasnenie Wittgensteinových dôvodov pre jeho chápanie filozofie ako činnosti a naznačuje niektoré dôsledky jeho postoja pre filozofické teórie, aj v rámci tzv. filozofie mysle.

1 Úvod

V prvom rade treba povedať, čo *nie je* cieľom tohto príspevku. Nasledujúci text nemá byť propagovaním vyhraneného wittgensteinovského antiteoretického chápania filozofie, jeho nonkognitivismu, ani hlásaním nekriticky prevzatých názorov. Jeho úlohou je skôr priblížiť Wittgensteinove dôvody odmietania filozofie ako náuky a upozorniť predovšetkým na sémantické či sémanticko-pragmatické základy jeho postojov. Zámerom je ďalej ukázať, čo ho priviedlo k zmene pôvodného pohľadu na jazyk.

2 Filozofia ako činnosť podľa *Logicko-filozofického traktátu*

Od interpretácie jeho *Logicko-filozofického traktátu* (ďalej *LFT*) ako diela, ktoré má riešiť výlučne problém povahy jazyka a logické predpoklady a dôsledky jeho vzťahu k svetu, sa postupne, napríklad aj vďaka zverejnenej korešpondencii a spomienok jeho priateľa Paula Engelmana, prijala interpretácia *LFT* ako diela, ktoré malo, aj keď pomerne zvláštnym spôsobom, ponúknuť svojské riešenie pre Wittgensteina naozaj dôležitých, teda hodnotových problémov, ktorých sa odpovede na *vedecké* problémy podľa neho ani len nedotknú. Ide o problémy, ktoré sa riešia v rámci etiky,

jednej zo súčastí tradične chápanej filozofie. *Traktát* bol teda zamýšľaný ako text, v ktorom sa prostredníctvom viet, ktoré samy nespĺňajú kritérium zmysluplnosti (takisto sprostredkovanému vetami, ktoré ich nespĺňajú) ukazujú hranice zmysluplnej reči.

K odmietnutiu filozofie ako náuky, ponúkajúcej špecificky filozofické poznatky, sa Wittgenstein dostal akoby okľukou. V čase, keď začal riešiť problémy, ktoré stáli na začiatku jeho *Traktátu*, bol predovšetkým logikom. So všetkým, čo k tomu patrí, teda aj s logickým „videním“ jazyka a jeho úlohy. Ako logika ho zaujímala predovšetkým problematika „skutočnej“, čiže logickej štruktúry viet a osobitne povaha logiky. Predpokladal, že podstatu logiky, alebo – vyjadrené inak – to, čo robí logiku logikou – odhalí tak, že nájde povahu znakov, nevyhnutných vzťahov medzi nimi a nevyhnutných vzťahov medzi znakmi a tým, čo označujú. Napokon sa jeho skúmania sústredili na pochopenie a objasnenie podstaty vetného znaku.¹

Tento problém možno formulovať viacerými spôsobmi, napríklad: Aká je podstata jazyka?, Čo robí vetu (ako súčasť jazyka) vetou?, Aká je všeobecná forma vety? Práve posledná formulácia je príznakom logického pohľadu na jazyk a odpoveď na takto formulovanú otázku môžeme nájsť aj na viacerých miestach v *LFT*. V súlade s odpoveďou, ktorú Wittgenstein ponúkol, musí mať každá veta – myslí sa, samozrejme, každá zmysluplná veta – štruktúru, ktorá spĺňa túto formu.

2.1 Obrazová teória významu

Už v prvej vete *LFT* sa objavuje výraz, ktorým sa čosi nepriamo hovorí o všeobecnej forme viet: „Svet je všetko, čo fakticky je.“² Každá veta tak má mať formu, ktorú možno v bežnom jazyku vyjadriť takto: „Je to tak a tak.“ („Má sa to tak a tak.“) Znamená to, že vety jazyka majú deskriptívnu povahu. Vyjadrujeme nimi stavy vecí, možné fakty či možné situácie, a teda aj sám jazyk je svojou povahou opisný. Vety sú logickými

¹ Celá moja úloha spočíva v tom, vysvetliť podstatu vety.

To znamená, udať podstatu všetkých faktov, ktorých obrazom je veta. (Wittgenstein, L. (2005), s. 73)

² Citované z novšieho slovenského prekladu. Tu však vhodnejšie vyznieva starší preklad z Wittgenstein (1968): „Svet je všetko, čo sa má tak a tak.“

obrazmi možných stavov vecí a akékoľvek zoskupenie symbolov, ktoré neplní túto funkciu, je nezmyselné, nepatrí do zmysluplného jazyka.

Zmysluplné teda môžu byť len vety, ktoré sú o faktoch, inak povedané, empirické vety. Ak si filozofi tradične nárokovali schopnosť ponúkať nadskúsenostné alebo predskúsenostné poznatky, jednoducho sa pokúšali o nemožné. Všetky údajné filozofické problémy a odpovede na ne – formulované v jazyku – sa tak podľa traktátovského chápania jazyka musia pokladať za nezmysly.

Logicky pravdivé a logicky nepravdivé vety, tautológie a kontradikcie, takisto nemôžu mať zmysel, pretože ich pravdivosť či nepravdivosť nezávisí od stavu sveta. Preto o ňom nič nehovoria, preto ho nemôžu zobrazovať.

Na základné logicko-sémantické predpoklady *Logicko-filozofického traktátu* poukázal sám Wittgenstein v poznámkach zo svojho neskoršieho obdobia. Tieto poznámky slúžili zároveň ako pripomenutie evidentných faktov, týkajúcich sa bežnej jazykovej praxe, ktoré by mal akceptovať ktokoľvek, kto sa pokladá za jazykovo kompetentného. O ktoré predpoklady išlo a ako spolu so svojimi dôsledkami určovali Wittgensteinove názory na filozofiu?

- všetky symboly zastupujú svoje významy,
- symboly majú jednoznačný, definovateľný význam (vyžaduje sa určitosť ich významu),
- okrem symbolov, ktoré zastupujú komplexy, musia existovať jednoduché, ďalej neanalyzovateľné symboly (keby neexistovali, nemohli by sme rozumieť komplexným symbolom, pretože by sme museli najprv zistiť, či sú pravdivé vety, ktoré opisujú komplexy zastúpené komplexnými symbolmi, a to by sme mohli len za predpokladu, že sme týmto vetám porozumeli, teda poznali komplexy alebo jednoduché predmety, ktoré sú zastúpené symbolmi; a vete musíme najprv rozumieť, až potom ju môžeme overovať),
- jednoduché symboly, mená, pomenúvajú predmety a predmety sú ich významami,
- významy jednoduchých symbolov chápeme priamo, nesprostredkovane, a to tak, že poznáme predmet, ktorý daný jednoduchý symbol pomenúva/zastupuje,
- význam komplexného symbolu, napríklad vety, je funkciou významov svojich zložiek (významov elementárnych viet chápaných ako konfigurácií mien, a teda významov mien = jednoduchých predmetov a ich konfigurácií),
- predmety sú súčasťou sveta a zároveň významami mien, a týmto spôsobom sa jazyk akoby dotýka sveta.

Odmietnuť filozofiu ako náuku teda Wittgensteinovi umožnila stratégia, ktorá vymedzovala zmysluplnosť viet akoby zvnútra, prostredníctvom domyslenia názorov v pozadí jeho tzv. obrazovej teórie významu. K vete ako obrazu patrí aj zobrazovací vzťah, v ktorom sú prvky vety a prvky zobrazeného

(logicky) možného faktu. Ak sa niekto pokúša formulovať poznatky o niečom inom ako o faktoch, ak konštruje zoskupenia symbolov, ktoré nepredstavujú niektorú z logických možností, možností skutočnosti,³ usiluje sa o niečo, čo sa v jazyku nedá vyjadriť. Ak nemožno k jeho vetám priradiť zobrazovací vzťah, nemožno im rozumieť, pretože jeho vety nemajú zmysel. Nezmyselné vety nemôžu byť pravdivé (ani nepravdivé), teda nemôžu vyjadrovať poznatok (ani omyl).

V prípade, že sa filozofi explicitne hlásia k takému chápaniu filozofie, ktoré predpokladá, že predmetom filozofie je akási nadempirická alebo mimoempirická skutočnosť, netreba nezmyselnosť filozofických viet ukazovať jednu po druhej. V takomto prípade platí, že ak filozof vysloví zmysluplnú faktovú vetu, neponúka filozofický poznatok, a ak ponúka vetu, ktorá má vyjadriť takto chápaný filozofický poznatok, tak sa jednoducho mylí. Jeho omyl nespočíva v nepravdivosti inak zmysluplnej vety, ale v tom, že takúto vetu pokladá (a predkladá) ako zmysluplnú.

Keď pri takomto kritériu zmysluplnosti viet (pri takomto chápaní *podstaty* vety) nebolo možné zachrániť filozofiu ako náuku, prichádzali do úvahy v zásade dve možnosti. Prvou bola možnosť úplne vylúčiť filozofiu z riše zmysluplnej reči a nestarať sa o jej osud. Druhou bola možnosť, ktorú v *LFT* prijal Wittgenstein, totiž charakterizovať filozofiu ako činnosť, ktorá spočíva v logickom objasňovaní myšlienok. Výsledkom tejto činnosti však nemali byť filozofické vety, teda vety vyjadrujúce filozofické poznatky.⁴ Toto vymedzenie filozofie ako filozofovania má však svoje vlastné úskalnia.⁵

Nezodpovedanou otázkou ostáva, ako všeobecne odlišiť filozofické pseudovety od iných druhov nezmyslov, inak povedané, čím špecifickým sa vyznačujú filozofické nezmysly. V *TLF* sa v súvislosti s nemožnosťou hovoriť zmysluplne o hodnotách hovorí len o etike a estetike ako o súčasťiach filozofie a o nemožnosti ich existencie ako (normatívne chápaných) vied.

Práve normatívne chápané vety o hodnotách (o tom, čo je správne a nesprávne, ako sa má žiť a ako nie a pod.), ktoré by mohli ponúkať pre život najdôležitejšie odpovede, nemohli mať podľa Wittgensteinovho kritéria význam. Patrili k veciam, o ktorých nie je možné hovoriť.

³ Pre presnosť treba dodať, že neponúka ani zoskupenia symbolov, ktoré sú tautológiami alebo kontradikciami.

⁴ „Účelom filozofie je logické vyjasňovanie myšlienok. Filozofia nie je náuka, ale činnosť. Filozofické dielo bytostne pozostáva z objasnení. Výsledkom filozofie nie sú ‚filozofické vety‘, ale to, že sa vety stanú jasnými. Filozofia má myšlienky, ktoré sú inak akoby matné a hmlisté, vyjasniť a ostro ohraničiť.“ (Wittgenstein, 2003, § 4.112, s. 73)

⁵ Pozri napr. Kamhal, D. (2008).

3 Filozofia ako činnosť podľa neskorého Wittgensteina

Aj v neskoršom období Wittgenstein pokladal filozofické otázky a odpovede na ne za nezmyselné, aj keď filozofické konfúzie už nie sú spôsobené len tým, že nerozumieme (striktné chápanej) logike jazyka. Porozumieť jeho postojom a prípadne ho prijať možno najlepšie tak, ako to robil on – pripomínaním si samozrejmostí týkajúcich sa bežného, každodenne používaného jazyka, ktoré ho zbavili niekdajších teoretických predsudkov.

Tak ako v *Logicko-filozofickom traktáte* hovoril o podstate jazyka bez toho, aby sa zaoberal konkrétnymi jazykmi, v neskoršom období Wittgenstein hovoril o povahe filozofie bez toho, aby sa zaoberal rozmanitými druhmi filozofie či filozofovania. Mal na to však dobré dôvody.

Po prvé, zaoberal sa hlavne svojimi vlastnými omylnými a konfúziami z raného obdobia a preto sa venoval hľadaniu ich zdrojov v tom, čo a ako sám kedysi ako logik-filozof robil.⁶ Ako sme uviedli, predmetom jeho vtedajšieho záujmu bola logická povaha jazyka a jeho vzťahu k svetu.

Po druhé, ak má filozofia ponúkať poznatky, teda pravdivé *tvrdenia* (ako výpovedné, komunikačné akty), aj jej tvrdenia musia splňať isté podmienky pre tento druh jazykového konania. Filozofia však vyslovujú a píše vety, ktoré síce na prvý pohľad vyzerajú ako vety použité na vydané tvrdenia, ale buď je vyslovenie týchto viet nezrozumiteľné z hľadiska rečového konania, alebo v lepšom prípade vyjadrujú to, s čím by mal súhlasiť každý kompetentný používateľ jazyka.⁷ Navyše, filozofické tvrdenia majú byť odpoveďami na filozofické otázky, ktoré zase prinajmenšom často ignorujú podmienky zrozumiteľnosti otázok ako výpovedných aktov.⁸ Druhý dôvod možno vyjadriť aj otázkami: Môžu vôbec filozofia ponúkať aj niečo iné než sú výpovede týkajúce sa tak či onak jazyka (významov výrazov, pojmov, významov výpovedí)? A môžu nimi vyjadriť niečo skutočne nové?

⁶ To bol dôvod, prečo podľa neho možno jeho nové myšlienky najlepšie pochopiť na pozadí *LFT*. Pozri Malcolm (1993), 77-78.

⁷ Bližšie objasnenie Wittgensteinovho stanoviska by si vyžadovalo oveľa viac priestoru. Rozdiel možno ilustrovať týmito dvoma príkladmi: 1. „Bežné vlastné mená nie sú mená.“ (Parafráza názoru B. Russella), 2. „Nejaký človek rozumie pozdravu vtedy, keď naň primerane reaguje.“

⁸ Nasledujúci ilustračný príklad zároveň poukazuje na to, že aj keď sú v otázke bežne používané výrazy, zrejme sa nemôžu použiť bežným spôsobom, pretože inak by sme otázkou pokladali za banálnu (kto a komu by ju položil?) a odpoveď na ňu za samozrejmu: „Can we ever really know what is going on in someone else's mind?“ (Dennett, 1996), s. 1)

3.1 Jazykový výraz ako nástroj, význam výrazu ako jeho používanie

Wittgenstein si uvedomil, že základným zdrojom omylov *LFT* bol predpoklad, že významom výrazu je nejaká entita, ktorú výraz zastupuje. Prestal chápať sémantiku výrazov na základe ich akoby samozrejmej analógie s vlastnými menami. Na slová a vety jazyka začal pozeráť ako na nástroje, ktorými my, používatelia jazyka niečo robíme. Preto začal o význame nejakého výrazu hovoriť ako o jeho použití alebo používaní, o jazykovom úze, o jazykových zvyklostiach príslušnej jazykovej komunity. Pod použitím či používaním nejakého slova pritom nemal na mysli len ich vyslovenie za istých okolností, ale predovšetkým začlenenie ich vyslovenia, chápaného ako istý druh činnosti, do iných činností, správania, súboru činností, ktoré tvoria relatívne uzavretý celok a sú previazané s formami života.

K „traktátovskému“ zdroju možných omylov tak pribudlo množstvo ďalších možností. Vzhľadom na to, že Wittgenstein už nepovažoval jazyk za abstraktný systém, ale za konglomerát *jazykových hier*, relatívne samostatných s jazykom súvisiacich činností, navzájom prepojených prostredníctvom akýchsi rodinných podobností, mohlo byť oveľa viac logík (logík v inom zmysle slova ako v *Traktáte*). Každá jazyková hra má svoju vlastnú logiku, pravidlá, ktorými sa riadime, takže možno hovoriť o množstve druhov omylov, viazaných na rozmanité jazykové hry.

Konfúzií súvisiacich s neadekvátnym použitím jazykových výrazov môže byť oveľa viac. Tie totiž už nespočítavajú len v tom, že v nejakej vete sa nachádza výraz, ktorý nič nezastupuje, alebo v tom, že výrazy boli zle usporiadané, ale aj v tom, že výrazy, napríklad aj celé vety, môžu byť použité aj inými, zvláštnymi, nie bežnými spôsobmi, teda nezrozumiteľne. Pod bežným spôsobom použitia sa má na mysli obvyklé, zabehané, zrozumiteľné používanie príslušného výrazu v danej jazykovej komunite. Nezmyselným, nezrozumiteľným sa tak vlastne stáva vyslovenie⁹ nejakého výrazu mimo rámca jazykových hier, v ktorých ho normálne používame.

Ďalším kľúčovým prvkom je pripomenutie si toho, že výrazy, tak ako sa bežne používajú, nemajú ostré hranice. Ich význam nie je ostro vymedzený a nie je ani vymedziteľný. Nemožno ho vyjadriť v podobe striktnej definície, ak by taká definícia mala zachytávať jeho *skutočné* používanie. Samo skúmanie toho, čo nejaký výraz *skutočne* znamená, je veľmi zvláštna aktivita. Môže byť vôbec jasné, ako by mala takáto činnosť vyzeráť? Ako by sme vôbec zistili, či bola úspešná? Čím by sme potvrdzovali alebo vyvracali tvrdenia o význame, ktoré by boli jej výsledkom?

Samozrejme, nejde o odmietanie alebo podceňovanie definícií. Ľubovoľný výraz môžeme definovať ako len chceme, v tomto zmysle niet o definovateľnosti pochyb. Definície, najmä vo

⁹ Široko chápané, vrátane napísania.

vedeckých jazykoch, majú svoje dôležité miesto. Otázne však je, čo môžu priniesť, ak sa ponúkajú ako cesta k *objasneniu* významu nejakého bežne používaného výrazu. Pointa je v tom, že pri akejkolvek definícii bežného výrazu ňou už meníme jeho význam. Výrazu s neostrými hranicami priradíme ostro vymedzený význam. Wittgenstein preto takto motivované filozofické pokusy o definovanie významov výrazov, ktoré sa používajú aj bežne, napríklad výrazov „meno“, „veta“, „pravda“, „význam“, „mienit“ atď. pokladal za zdroj konfúzií.

Filozofi, ktorí tieto výrazy takto definujú, ich naďalej používajú aj v bežnom zmysle, a to nielen v živote, ale aj vo filozofických textoch. Stáva sa potom, že aj v tej istej vete použijú to isté slovo prinajmenšom dvoma spôsobmi, čo vedie buď ku kontradikcii, alebo ku konfúziám. Ako hovorí Wittgenstein, definovaním nejakého výrazu si určíme isté pravidlo a potom, keď podľa neho postupujeme, „nejde to tak, ako sme predpokladali“ alebo „vyjde to inak, ako sme mienili“, a zapletáme sa tým do vlastných pravidiel. (Wittgenstein, 1979, § 125, s. 76.)

3.2 Zhromažďovanie spomienok na určitý účel

Jedným z hlavných zdrojov našich nedorozumení, keď hovoríme o slovách (pojmach, významoch slov) je podľa Wittgensteina to, že nemáme jasný prehľad o používaní našich slov. Preto je vo filozofii mimoriadne dôležité usporadúvanie, dosahovanie prehľadného opisu *toho, čo je nám už známe*. Usporiadaním toho, čo už ako kompetentní používatelia jazyka vieme, môžeme (nielen) ako filozofi pochopiť, ako dochádza ku konfúziám. K takémuto prehľadu vedie pripomínanie si používania príslušných výrazov za bežných, „normálnych“ okolností, za ktorých sme sa ich naučili používať a za ktorých je nám ich použitie zrozumiteľné.

Podľa Wittgensteina je úlohou filozofa poukazovať na významové posuny alebo na skryté definície významov výrazov, ktoré vedú k filozofickým presudoprotblémom. Paradoxom je, že filozofi ich ponúkajú najčastejšie podľa vlastného presvedčenia v podobe faktových tvrdení, aj keď vety, ktoré pritom vyslovujú, sú gramatické (vo wittgensteinovskom, pomerne svojskom zmysle tohto slova).¹⁰ Alebo ešte výstižnejšie, úlohou filozofa je poukazovať na nezrozumiteľnosť filozofických použití výrazov, riešiť zmätky, ktoré „vznikajú vtedy, keď jazyk beží akoby naprázdno“. (Wittgenstein, 1979, s. 78.) Filozof to má robiť, ako som spomenul, pripomínaním bežného používania slov, ktoré sú filozoficky problematické. Práve konkrétny filozofický problém je tým účelom, o ktorých sa hovorí vo fráze „zhromažďovanie spomienok na určitý účel“. (Wittgenstein, 1979, § 127, s. 77.) Ak máme vo filozofii, napríklad aj vo filozofii

mysle, „problémy“ súvisiace napr. s výrazmi „poznať“, „vedieť“, tak pripomíname (sebe aj iným) vety a situácie bežného, každodenného jazyka, v ktorom sa slovo „poznať“ vyskytuje a používa bežným *zrozumiteľným* spôsobom, aby sme tak sebe aj iným ukázali, v čom sa naše alebo ich použitie líši od bežného. Tým sa zbavujeme jedného zo zdrojov filozofických problémov, problémov, ktoré majú podľa Wittgensteina formu: „Nevyznám sa“. (Wittgenstein, 1979, s. 76.)

3.3 Náznač obvyklého postupu – filozofická analýza výrazu „poznanie“

Ak sa zhodneme s Wittgensteinom v tom, že filozofia či filozofovanie sa týka jazyka, konkrétne významu (použitia/používania) niektorých jeho filozoficky zaujímavých výrazov, môžeme si – aspoň čiastočne – naznačiť podivnosti takejto aktivity na príklade filozofického skúmania¹¹ významu výrazu „poznanie“.

Na začiatku zvyčajne stojí otázka „Čo je to poznanie?“ Potom nasledujú rôzne viac alebo menej rozvinuté pokusy odpovedať, napríklad takto: „Poznanie je pravdivé zdôvodnené presvedčenie.“ Tieto odpovede sa pritom nechápu ako definície výrazu „poznanie“, ale ako *opisy* toho, čo nazývame poznaním. Za povšimnutie stojí, že už pri tejto odpovedi sa používanie slova „poznanie“ svojvoľne obmedzuje len na niečo, čo sa dá vyjadriť tvrdením (vety formy „Viem, že *p*“, „Vie, že *p*“, kde *p* je propozícia). Ak sa narazí na prípad, ktorý spĺňa kritériá odpovede a pritom nejde o prípad toho, čo by sme nazvali poznaním,¹² alebo častejšie na prípad, ktorý nespĺňa kritériá ponúknuté v odpovediach a predsa by sme ho nazvali poznaním, pokračuje sa týmto spôsobom ďalej a ďalej.¹³

Zdá sa, že naznačený postup je nielen v poriadku, ale navyše nám ponúka východisko zo šlamastiky spôsobenej neostroťou výrazu „poznanie“ v bežnom jazyku. Stačí sa však zamyslieť na tým, ako naozaj prebieha alebo ako by naozaj prebiehalo takéto odporúčané skúmanie. Naozaj nám spôsobuje neostroť či mnohoznačnosť výrazu „poznanie“ z bežného jazyka problémy? Aké? Čo ziskáme, ak tento výraz presne vymedzíme?

¹¹ Samozrejme, filozofické skúmania sa odlišujú od skúmania javov, predmetov či procesov vo vede. Ak si chce filozofia zachovať status samostatnej disciplíny (alebo aktivity osobitného druhu), aj sa musia odlišovať. Podotýkame, že nefilozofujú len filozofi.

¹² Zamyslíme sa: Ako vieme, čo by sme nazvali poznaním, aj keď to nespĺňa kritériá ponúknuté v definícii?

¹³ Pozri napr. Gettier, E. L. (1963) a rozsiahlu následnú diskusiu.

¹⁰ Pozri najmä jeho *Modrú knihu*. - Wittgenstein, L., (2002),

Samozrejme, nový definatoricky zavedený význam výrazu „poznanie“¹⁴ môže byť pre nejaký účel užitočný, ale túto užitočnosť musí zdôvodniť ten, kto definíciu predkladá, ak si chce zabezpečiť jej prijatie.¹⁵ Ak je pre nás ideálom vytvorenie teórie pracujúcej s jednoznačne vymedzeným výrazom „poznanie“, tento výraz si jednoducho *musíme* definovať. A keďže ide o definíciu, môžeme si ho definovať podľa *vlastných* preferencií. Čokoľvek však v príslušnej teórii povieme o poznaní, bude o poznaní zavedenom definatoricky, nie o tom, čo nazývame poznaním v bežnom jazyku. Navyše, všetky „poznatky“ takejto teórie o poznaní sú len dôsledkami vyplývajúcimi z jeho definície. Napokon, príkladom takéhoto dôsledku je aj Dennettova otázka citovaná v poznámke č. 8. V jeho otázke sa implicitne predpokladá iný význam slova „know“. Takú otázku si môže vážne položiť len človek, ktorý je nespokojný s tým, ako sa používa slovo „poznať“ („vedieť“) v bežnom jazyku.

Je dôležité do dôsledkov si uvedomiť, že definícia ako taká je vecou konvencie a otázka jej pravdivosti a nepravdivosti potom nie je namieste. Ak chce niekto takouto koncepciou vychádzajúcou z definície objasniť význam (používanie) výrazu „poznanie“ a príbuzných výrazov, jednoducho triafa mimo. Inak povedané, vyvstáva tu otázka účelu takýchto koncepcií, systematicky budovaných pojmových konštrukcií.

V súvislosti s definíciami, ktorými sa stanovujú a zavádzajú nové významy, je teda nezrozumiteľné hovoriť o súhlase ako odobrení ich pravdivosti. Ich pravdivosť, ak o nej vôbec možno v tejto súvislosti hovoriť, je vecou nášho rozhodnutia. Inak povedané, ich pravdivosť sa nezisťuje, ale *stanovuje*. Tzv. analytické definície, o ktorých sa niekedy napríklad tvrdí, že „pravdivo vyjadrujú vzťah medzi definiendom a definiensom v príslušnom jazyku“¹⁶ by boli akýmsi hybridným druhom výpovedí, ktorými sa niečo pravdivo tvrdí, a zároveň sa pravdivosť týchto výpovedí stanovuje.

Dôležité je teda nezamieňať si výpovede o gramatických pravidlách s definíciami a ešte dôležitejšie je uvedomovať si, že ak pri hovorení o výrazoch jazyka neponúkame tvrdenia opisujúce a pripomínajúce faktické používanie jazyka (tvrdenia, ktoré, prirodzene, obsahujú výrazy bežného jazyka použité *bežnými*, zrozumiteľnými spôsobmi), ide zrejme o implicitné alebo v lepšom prípade explicitné definície. Tie potom môžeme prijať resp. neprijať, no nie na základe ich pravdivosti resp. nepravdivosti, ale podľa účelov, ktorým majú slúžiť.

¹⁴ Musí byť nový už len z toho dôvodu, že je iný ako význam výrazu „poznať“ v bežnom jazyku. Ten sa ako údajne problematický má nahradiť presným, čiže neproblematickým.

¹⁵ Nejde totiž o pravdivosť, ale o praktickosť, užitočnosť, vhodnosť pre nejaký účel.

¹⁶ Pozri Bielik, L., Gahér, F., Zouhar, M. (2010), s. 733.

4 Záver

Nezrozumiteľnosť či nezmyselnosť v prípade jazyka sa neobmedzuje na abstraktne chápané jednoduché či zložené výrazy, ale týka sa špecifického druhu konania, totiž *hovorenia* a výpovedí chápaných ako *výpovedné akty*. Každý človek, teda aj filozof, používa výrazy – a môže ich používať tak, ako sa zrozumiteľne a bezproblémovo používajú v normálnych situáciách, v ktorých sme sa ich naučili používať, alebo ich môže používať inak, pričom buď explicitne uvedie ako, alebo ich používa implicitne inak, pričom si to často neuvedomuje.

Hlavným problémom filozofických teórií a otázok je, že narábajú s termínmi v rozpore s tým, ako ich sami vysvetľujú. Ako uvádza H.-J. Glock (1992, s. 84.), tieto filozofické koncepcie čelia trileme: buď sa im nedarí vysvetliť ich odborné použitie termínov, alebo používajú svoje termíny nezlučiteľne s ich neodborným použitím (ktoré používajú tiež, už pri formuláciách problémov a ktoré chcú objasniť), alebo používajú svoje termíny síce konzistentne, ale úplne mimo pôvodného filozofického problému, založeného na bežnom používaní termínov.

Úplne na záver jeden obsiahlejší citát z *Filozofických skúmaní*, ktorý môže vnieť viac svetla do Wittgensteinovho stanoviska, ktoré sa v článku objasňuje:

„Keď hovorím o jazyku (slove, vete atď.), musím hovoriť jazykom každodenného života. Je tento jazyk azda prihrubý, primateriálny na to, čo chceme povedať? Ale ako sa potom tvorí iný jazyk? – A aké zvláštne, že si s tým našim vôbec vieme čo počať!

Už z toho, že pri svojich vysvetleniach týkajúcich sa jazyka musím použiť už úplný jazyk (a nielen nejaký prípravný, predbežný), vidieť, že o jazyku môžem povedať iba čosi vonkajškovité.“ (Wittgenstein 1979, §120, s. 75.)

Pod'akovanie

Tento príspevok vznikol za podpory grantovej agentúry VEGA v rámci grantovej úlohy č. 1/0644/13 „Metafilozofia ako pragmatická analýza filozofických výpovedí“.

Literatúra

Bielik, L., Gahér, F., Zouhar, M. (2010). O definíciách a definovaní, *Filozofia*, roč. 65, č. 8, 719 – 737.

Dennett, D. (1996). *Kinds of Minds*, BasicBooks.

Gettier, E. L., (1963). Is Justified True Belief Knowledge? *Analysis*, Vol. 23, No. 6, 121 – 123.

Glock, H.-J., (2003). Philosophical Investigations section 128: 'theses in philosophy' and undogmatic

procedure. In: Arrington, R. L., Glock, H.-J. (2003), *Wittgenstein's Philosophical Investigations. Text and Context*, Routledge, vydanie e-Library, 69 – 88.

Kamhal, D., (2008). Wittgensteinovo filozofovanie, V zborníku *Wittgensteinovské skúmania*, Schola Philosophica, Pusté Úľany, 29 – 37.

Malcolm, N., (1993). *Ludwig Wittgenstein v spomienkach*. Archa, Bratislava.

Wittgenstein, L., (1968). *Tractatus Logico-Philosophicus*. *Antológia z diel filozofov. Logický empirizmus a filozofia prírodných vied*, Bratislava, VPL, 139 – 175.

Wittgenstein, L. (1979). *Filozofické skúmania*, Pravda, Bratislava.

Wittgenstein, L. (2002). *Modrá a Hnedá kniha*. Kalligram, Bratislava.

Wittgenstein, L. (2003). *Tractatus logico-philosophicus*. Kalligram, Bratislava.

Wittgenstein, L. (2005). *Denníky 1914 – 1916*, Kalligram, Bratislava.